

Píše Marek Fapšo

(E*forum, 28. 06. 2023)

Bernard Bolzano patří k těm postavám v dějinách českých zemí, které svým významem a vlivem přesáhly jejich hranice. Jeho spisy byly přeloženy do mnohých jazyků a nejrůznějším aspektům jeho života a díla se věnovalo velké množství autorů a autorek. Nyní se v rámci německojazyčného nakladatelství Böhlau objevila nová, rozsáhlá syntéza Bolzanova života a díla. Nutno podotknout, že konceptuálně se v ní **Kurt Strasser** pokusil o poměrně ambiciózní interpretaci několika klíčových témat spojených s touto osobností – a využil pro to zejména známé Bolzanovy *Erbauungsreden*.

V rovině biografické jde o knihu výrazně nepřekračující dosavadní stav poznání. Samostatná životopisná část tvoří jen určitou část celé práce a zabývá se primárně Bolzanovým dětstvím, dospíváním, jeho kritickým vztahem ke Kantově filozofii a některými okolnostmi jeho učitelského působení. Bližší pozornost pak autor věnuje Bolzanovu rozhodnutí stát se knězem a roli tohoto rozhodnutí s ohledem na jeho vědecké (matematické a logické působení). Pozoruhodně a správně upozorňuje, že v jeho případě nejde o nějaký rozpor mezi vědou a náboženstvím, ale o v dané době úzce propojené jevy. Bolzanův pozdější život je pak pojat zejména jako komplexní interpretace jeho kazatelské (přednáškové) činnosti a telegrafický výčet některých dalších spisů a počínů, včetně jeho kontroverzního odvolání z funkce. Z tohoto hlediska je celá biografie koncipována poněkud netradičně a jde spíše o zachycení Bolzanova „osvícenství“ na příkladu detailního rozboru (zejména) jeho kazatelských aktivit.

Nejzásadnější část Strasserovy knihy, která zaslouží určitou diskuzi, je právě jeho snaha o interpretaci Bolzanova díla v kontextu tzv. osvícenství (pojem je v knize použit specificky a ne zcela samozřejmě). Autor hned na začátku obsáhle vykládá prehistorii Bolzanova vystoupení na počátku 19. století, kterou táhne od středověkého sporu u univerzálie a působení Jana Husa na pražské univerzitě, přes kopernikánský obrat v moderní fyzice až k rabbi Löwymu. V tomto směru zůstává otázkou, nakolik je tento exkurz (mající z logiky věci značně selektivní charakter) dostatečně zdůvodněn a vysvětlen. Například v otázce vztahu Bernarda Bolzana a Jana Husa je zmíněn jejich společný „nominalismus“ a Husova doba je tím označena za dobu „raného“ osvícenství (Frühaufklärung). Zajisté je asi možné konstruovat podobu nějaké „věčné filozofie“ (philosophia perennis) například v tématu vztahu víry a rozumu, ovšem není to bez důsledků a dalších otázek.

Pojem „osvícenství“, který se zdá být ústřední pro celou knihu, je následně podrobněji rozpracován v kontextu habsburské monarchie. Strasser ho vymezuje skrze šest

interpretačních os, které lze charakterizovat pojmy: obleva, vědění, jazykový svět (Versprachlichung der Welt), desakralizace, ztráta identit a nová příprava katechetů. Mezi nimi vyrůstá obraz myšlenkového světa 18. století s ohledem na prostor střední Evropy. Časově se pohybuje od doby konce 17. století až do doby Vídeňského kongresu a bohužel někdy není jasné, zdali autor hovoří o osvícenství jako určitém konkrétním a časově a místně vymezeném fenoménu, nebo o nějakém širším procesu vzniku moderního světa a moderního myšlení. Obě perspektivy spolu zajisté asi nějak souvisí, nicméně právě zde leží klíčová otázka celé monografie, totiž nakolik je Bernard Bolzano „český (böhmisch) osvícenec“. A co to znamená ve vztahu ke světu, v němž žil a který obvykle jako „osvícenský“ již neoznačujeme. V dílčích otázkách pak kniha přináší opravdu mnoho zajímavých postřehů: ambivalentní pozice jezuitů při vzniku moderního myšlení, kázání jako specifický žánr interpretace světa nebo vztah mezi matematickými a estetickými vědami.

Jádro Strasserovy interpretace pak leží v analýze Bolzanových kázání, kterých vzniklo mezi lety 1804 a 1820 obrovské množství a které máme z velké části k dispozici i díky autorovi této knihy v podobě moderní edice (nově edičně připravené v sebraných spisech [Bernard Bolzano: *Gesamtausgabe*. Vyd. Eduard Winter, Jan Berg, Friedrich Kambartel, Jaromír Loužil, Edgar Morscher a Bob van Rootselaar. Stuttgart-Bad Cannstatt: Frommann-Holzboog 1969 a násl.], resp. samostatný výbor [Bernard Bolzano: *24 Erbauungsreden*. 1808–1820. Vyd. K. Strasser. Wien: Böhlau 2001]). Analýza rozsáhlého korpusu je vedena tematicky, respektive skrze klíčové pojmy zvolené autorem knihy. Rezignuje tedy na nějakou výraznější diachronní perspektivu myšlenkového vývoje Bernarda Bolzana v průběhu jeho působení na univerzitě, což není myšleno jako výtka, ale jako důležité konstatování pro pochopení celku. Metodologicky autor postupuje v duchu tradičnějšího konceptu dějin idejí, v němž se „rekonstruuji“ významy jednotlivých tvrzení v kontextu dalších soudobých (ale i mimočasových) myšlenek. A tak se dozvídáme o Bolzanově „idealismu“ ve vztahu k německé filozofii přelomu století (Kant, Fichte, Schelling), o jeho konceptu „revolučnosti“ v rámci debat o francouzské revoluci nebo o pojetí „pokroku“ v celku jeho filozofie. Velmi silné jsou i části zaměřené na metodologii kázání a jejich konstrukci (práce s pojmy atd.). Strasser se nevěnuje pouze obsahové stránce Bolzanových *Erbauungsreden*, ale tematizuje je i jakožto žánr, médium či nástroj „osvícenského“ myšlení, což je velmi pozoruhodná perspektiva. Sám Bolzano totiž své exhorty reflektoval a přemýšlel o jejich struktuře, cíli a zaměření ve vztahu k obecnějším projektům výchovy lidstva a nejsou tedy jen nástrojem náboženské komunikace

Z hlediska dějin česko-německého soužití v českých zemích je samozřejmě zásadní otázka známých Bolzanových úvah o obyvatelích jeho vlasti. Ani Strasser se tomuto tématu nevyhýbá a věnuje mu zaslouženou pozornost. Z celého výkladu však do jisté míry prosvítá poněkud problematická dichotomie rakouských (respektive českých) zemí a německého říšského prostoru, z něhož se šířily nové nacionalistické myšlenky zejména v době napoleonských válek a ty radikalizovaly rakouské „osvícenství“. Při interpretaci známé protivy Jungmann-Bolzano vychází výrazněji ze slavné Patočkovy

studie z roku 1969 a nastiňuje poměrně příkrý rozdíl mezi oběma autory, který je do jisté míry legitimní a viditelný. Zároveň by ale bylo možno namítnout, že vztah mezi tzv. osvícenstvím 18. století a nacionalismem století následujícího nemusí být pojat jen ryze výlučně. Vždyť i v knize často zmiňovaný Herder byl na jedné straně „apoštolem“ moderního jazykového a kulturního nacionalismu, ovšem na straně druhé u něho nelze opomenout výrazný rámec obecného konceptu „lidství“, který dodával celého jeho teorii výraznou legitimitu v dobovém diskurzu. Bolzano svými myšlenkami do určité míry na první pohled nemusí „zapadat“ do probíhajícího „národního obrození“, nicméně je otázkou, co nám to říká o obrození samotném a o jeho vztahu k předchozímu období. Strasserova biografie v tomto nenabízí odpověď výrazněji nad rámec staré Patočkovy úvahy.

I přes některé nedostatky, které byly popsány výše, je třeba novou Bolzanovu biografii přivítat s povděkem. Její nejsilnější stránka, totiž komplexní rozbor jeho exhort, je vskutku inovativním přínosem pro dějiny myšlení na přelomu 18. a 19. století. Otevírá mnoho zajímavých otázek a přináší i některé pozoruhodné odpovědi. Autor je podrobně obeznámen s jejich obsahem i s dobovými souvislostmi. Pokud však jde o širší zařazení Bolzanovy biografie do dobového kontextu (vztah k osvícenství, situace v českých zemích na přelomu století, otázka národních hnutí apod.), pak by některé závěry zasloužily ještě další diskuzi.

Kurt F. Strasser: *Bernard Bolzano (1781-1848). Ein böhmischer Aufklärer*. Köln: Böhlau 2020, 464 s.

www.ipsl.cz